

УДК 636(477.7=162.3)“185/199”

Марина Курінна
(Київ)

**ТВАРИННИЦТВО ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ФОРМ
ГОСПОДАРЮВАННЯ ЧЕСЬКИХ КОЛОНІСТІВ
І ЇХНІХ НАЩАДКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
УПРОДОВЖ ХХ СТОЛІТТЯ
(за матеріалами етнографічних досліджень
Мелітопольського краю)**

Статтю присвячено вивченню тваринницької діяльності чеських колоністів, які заселилися 1869 року, і їхніх нащадків, котрі й нині живуть на території Мелітопольського краю. Підґрунтям для написання наукової розвідки став власний польовий матеріал, записаний упродовж 2000–2011 років у межах Мелітопольського району Запорізької області. З'ясовано, що до провідних форм тваринницької діяльності колоністів належать скотарство, розведення коней, вівчарство, свинарство, птахівництво, кролівництво та шовківництво.

Ключові слова: чеські переселенці, тваринницька діяльність, селянське господарювання, Мелітопольський край.

The article is dedicated to the study of stock-raising activities of the Czech colonists (settled in 1869) and their descendants, who still live on the territory of the Melitopol region. This scientific investigation is based on the authoress's own field materials, recorded during 2000–2011 within the Melitopol district of Zaporizhzhia region. It is found out that the leading forms of stock-raising activities of the colonists include livestock raising, horse breeding, sheep breeding, hog raising, poultry farming, rabbit breeding, production of raw silk.

Keywords: Czech migrants, stock-raising activities, peasant farming, the Melitopol region.

Тваринництво в усі часи становило основу господарювання селян, адже продукти тваринницької діяльності (м'ясо, молоко, вовна, шкіра), на відміну від продуктів землеробства, було значно легше і швидше здобувати. Метою даної наукової розвідки стало вивчення характеру тваринницької діяльності чехів Мелітопольщини; підґрунтям – власний польовий матеріал, записаний упродовж 2000–2011 років від нащадків чеських переселенців, які розселилися в межах Мелітопольського району Запорізької області.

На території Мелітопольщини (у минулому – Мелітопольський пов. Таврійської губ.) чехи з'явилися 1869 року, заснувавши переселенську колонію Чехоград (після 1946 р. – с. Новгородківка). Тваринництво, як одну з провідних форм господарювання колоністів (нарівні зі землеробством), було представлено скотарством, розведенням коней, вівчарством, свинарством та птахівництвом.

У скотарстві переважало розведення корів, меншою мірою – волів і биків. За свідченням земського статистика К. Вер-

нера, селянська худоба в Мелітопольському повіті здебільшого була «сірої» породи: велика на зріст і вагу, сильна, добре переносила хвороби, її швидко відгодовували. Широкого розповсюдження набула худоба й молочного типу (червоної масті), завезена німцями-колоністами. Земський уряд активно сприяв вирішенню питань, пов'язаних з покращенням місцевих порід. Зокрема, пропонував господарям безкоштовно отримати на період спарювання чистокровних племінних тварин, придбаних на кошти губернського земства. Важливого значення набували також громадські читання, на яких селян інформували щодо покращення місцевих порід шляхом їх спарювання з високопродуктивними породами: «угорською», «сірою італійською», «французькою» («шаролузькою»), «романіольською» – придатними як для праці, так і для відкорму; «англійською» («шортгорнською») – для покращення м'ясних характеристик; «вестермаршською» – для збільшення об'ємів молока [23, ч. 1, с. 449–450; 17, отд. IV, с. 14; 22, с. 441].

Переважало комбіноване утримання тварин: взимку – в хлівах, решту року (травень – вересень) – на пасовищах, спільних для всіх колоністів. Кормові умови в Мелітопольському повіті були задовільними. Зручних пасовищ майже не було, вигоном здебільшого слугували тимчасові перелоги, вільні від багаторічної сівби хлібів, які називали «толока». Там само влаштовували й покіс, який, на жаль, не забезпечував необхідною кількістю сіна, адже рослинність на перелогах, в умовах степу, була бідною і зазвичай складалася з бур'янистих трав, які першими вкривали поля й заважали росту інших, соковитіших, рослин. Місцеву флору становили молочай, осот, тирса (ковила), а також солончакові рослини – полинець, солонець, курай, безсмертник, деревій, чебрець, буркун, розторопша, берізка, ведмеже вухо тощо. Через пекуче степове сонце мізерна рослинність погано розвивалася, а під кінець літа її остаточно витолочували тварини [17, отд. I, с. 69–70].

Пастухів наймали всією колонією. Наймані робітники не лише стежили за тваринами, а й брали участь у їх заборі; розраховувалися з пастухами молоком і м'ясом, також вони користувалися правом безкоштовного випасу власної худоби на спільному пасовищі. Однак корів та волів заможніших господарів додатково випасали сезонні робітники – батраки. Окрім того, багатші хазяї могли орендувати земельні ділянки для випасу, що коштувало їм 3–5 карбованців за одиницю великої рогатої худоби впродовж літа [17, отд. IV, с. 12–13]. У теплу пору року тварин поїли на території колонії або влаштовували кілька тимчасових колодязів у степу в місцях вигону. У зимовий період, особливо навесні, худоба надзвичайно худла через нестачу кормів, основу яких становило сіно, а також пшенична та ячмінна солома.

«Раньше были пастухи. Ещё при маме, до моего рождения. Нанимались они с Новониколаевки на каждую улицу. Сколько было стад, столько их нанимали. Как они рассчитывались, не могу сказать. Там, где сейчас стадион заканчивается, туда в огороды, не при улице, стояла длинная хатёнка метров пятнадцать-двадцать. Не сильно широкая, обличкуванна кирпичом. “Пастэшка” называлась. Там жили все пастухи наня-

тые. [Сколько отдельный двор запускал коров в общее стадо?] Платил за каждую голову» (А. Халупник, 1935 р. н., с. Новгородківка Мелітопольського р-ну Запорізької обл.) [1].

До початку ХХ ст. у тваринництві чеських колоністів волів, як основну тяглову худобу, стали активно витісняти коні. Незважаючи на те що воли були потужнішими для обробки ріллі і ними легше розорювати цілині землі, зменшення площі вільних степів, на якій дешево відгодовували худобу, і дорога оренда вигоноу змушували селян переходити від комбінованого до стійлового догляду за тваринами. До того ж кінь, на відміну від волів, не лише працював у господарстві – ним послуговувалися в гужовому транспорті (запрягали в гарби або катиги («німецький» фургон із критим верхом) тощо) [17, отд. IV, с. 10, 26; 21, с. 449]. Коней годували здебільшого «мішанкою» – сумішшю половини (більша частина) та ячмінного борошна, додавали також у раціон тварин овес і кукурудзу. Переважали «нормандські» і «фрисландські» породи коней, завезені до Мелітопольського повіту на рубежі ХІХ–ХХ ст. німецькими колоністами. Згодом, завдяки спарюванню їх з місцевими породами, виник тип «німецького» напівробочого коня. Менш розповсюдженими були «гірська» і «стєпова» породи, завезені з Кримського півострова. Обидві вирізнялися міцністю, витривалістю, швидкістю рухів та диким норовом, були надзвичайно невимогливіми в утриманні [17, отд. IV, с. 14].

Варто зазначити, що уряд Мелітопольського повітового земства був зацікавлений у розведенні в окрузі покращених порід коней, адже в селянських господарствах переважали упряжні тварини, значну частку становили робочі, і зовсім мізерну – верхові. Земство в різний спосіб заохочувало селян до покращення порід коней: відкривало безкоштовні пункти спарювання тварин, для яких закуповували високопорідних племінних жеребців; організовувало виставки напівкровних коней з добре виявленими формами, господарів найкращих тварин преміювали грошовими нагородами в розмірі 15–40 карбованців [18, с. 368–369; 19, с. 310; 20, с. 439].

На початку ХХ ст. ґрунтовний господарській підхід, спрямований на зміц-

нення економічної стабільності в чеських селянських родинах Мелітопольщини, привів до значного зростання показників кількості худоби в колонії Чехоград. За свідченням губернських статистиків, загальна кількість тварин у колонії становила: 404 робочих коня, 40 – неробочих; 308 корів, 106 лоша до одного року; 172 телят до одного року; 106 телят і бичків понад один рік. Загалом на одне чеське селянське господарство припадало 5–6 голів робочої худоби і 2–3 корови [26, с. 48–49].

У Мелітопольському повіті розводили овець порід «мериноси», «маличі», «волоські», «чунтуки», «цигеї». Появу більшості з них пов'язували з переселенням у межі губернії різних національностей. Наприклад, «чунтуки» з'явилися з татарами; «волоські» й «цигеї» прийшли разом з колоністами з Валахії (Бессарабії); «мериноси» потрапили в Таврійські степи ще на початку XVIII ст., коли організували перший у губернії племінний завод з розведення овець, завезених з Іспанії. Стараннями окремих великих землевласників, зокрема поміщика Д. Мазаєва¹, «мериноси» стали прапородою місцевих порід овець, відомих як «чорноморська», «мазаєвська», «філіберівська», «молоканська». Вони, разом з породами «маличі» й «волоська», найкраще слугували для отримання смуху для кожухів зі шкіри ягнят. Окрім вовни, овець тримали на сало, м'ясо, їх доїли (переважно виробляли бринзу й масло). До того ж вівчарство використовували для покращення землеробства, адже випас овець на паровому полі сприяв його очищенню від бур'янистих трав, зокрема від осоту.

У птахівництві колоністів найбільшого розповсюдження набули кури, качки та гуси – «тулузькі» (15–16 кг), «холмогорські» (6–8 кг), «італійські».

Наголосимо, що для утворення сприятливих умов за доглядом тварин у Мелітопольському повіті відкрили 8 ветеринарних пунктів, у тому числі і в с. Веселе, куди, у разі необхідності, за допомогою звертали чеські господарі. Серед найпоширеніших хвороб тварин були: ящур, сибірська виразка, сап, мит, короста, холера курей, свиняча чума, віспа овець, сказ [18, с. 301–305].

З 1920 року, коли при владі остаточно закріпився радянський уряд, почали по-

ступово впроваджувати нові соціально-економічні реформи. Зокрема, прийняли Закон про землю (5 лютого 1920 р.), унаслідок якого чехи, як і решта іноземців, втратили свій статус колоністів, а з ним – велику частину земельних володінь, що зробило їхні господарства мало-земельними. Окрім того, радянська влада впровадила нову форму сільського хазяйнування – колективну, при якій засоби виробництва, у тому числі й худоба, перейшли у спільну власність членів колгоспів. Базовим механізмом громадського господарювання в Чехограді стала сільгоспартіль «Прукупник» («Піонер»).

Однак, у березні 1921 року, на зміну курсу «воєнного комунізму» прийняли план реалізації «нової економічної політики» (НЕП), що сприяло легалізації різних форм власності та розвитку ринкових відносин. Продрозкладка, яку замінили натуральним податком на продукти сільського господарства, дозволила чеським селянам залишити у власному користуванні певну частку тварин. За відомостями, зібраними краєзнавцем В. Тимофєєвим, до 1923 року тваринництво в Чехограді мало таку статистику: коней від двох років – 341, до двох років – 148, корів від двох років – 278, до двох років – 147 [30, с. 8].

Відомо, що в Чехограді існували два сільськогосподарських товариства, які займалися розведенням добірних порід свиней (було налагоджено виробництво високоякісного бекону, який переважно експортували) [6, с. 121] та корів. З репортажів місцевої преси дізнаємося, що Чехоградське скотарське товариство з розведення худоби «червоно-німецької» породи працювало під керівництвом окружного зоотехніка т. Прохорова, який влаштовував регулярні лекції з тваринництва; зареєстрував 202 найкращі селянські корови, з яких 41 належала до відбірної «червоно-німецької» породи (їхнім власникам видали відповідні посвідчення); з метою налагодження раціонального годування тварин Товариства він провів посів спеціальних рослин (суданська трава, сорго, гарбузи та кормовий буряк) на ділянці в 113 десятин [13, с. 3]. Про стан худоби колишніх чеських колоністів можемо дізнатися із звітів мелітопольського окружного агронома В. Зикова, який, після огляду тварин у Чехограді, писав: «Площа біля сільради була вже зайнята коровами, приведеними

на огляд. Незважаючи на те що за зиму корм у селян уже закінчувався, корови, у результаті гігієнічного догляду за ними, мали абсолютно здоровий вигляд і були акуратно вчищені. Груба шерсть (як по вимені, так і по всьому тілу) видалена методом обпалювання на всіх, без винятку, коровах. Ще приємніше було бачити у стаді однотипну темно-червону “сорочку”, яка репрезентативно засвідчувала породу. Корів тримала на мотузках переважно молодь, здебільшого шкільного віку, яка жваво відповідала на питання зоотехніка щодо утримання молодняку й догляду за дійними коровами. Загалом у мене залишилося враження про жителів с. Чехоград як про культурних людей, котрі з ентузіазмом взялися за покращення скотарства, застосувавши, у міру можливостей, сучасні правила зоотехніки. Упевнений, що Чехоград має стати одним з опорних пунктів з розведення “червоно-німецької” худоби в Мелітопольській окрузі» [14, с. 3].

На початку 1930-х років у СРСР розпочався процес суцільної колективізації, який характеризувався згортанням програми НЕПу і формуванням жорсткої системи управління економікою через господарські наркомати. На селі рушив активний процес утворення колгоспів із залученням до них усіх верств селянського населення. Основною формою оплати в колгоспах стали трудові, які обраховували відповідно до виконання різних категорій праці. Схему нормування праці і розподілу отриманих доходів оприлюднювали в місцевих засобах масової інформації. «Задільщину добре розуміє кожний колгоспник. Норми деталізовані так, що навіть конюх знає, що за одну голову він одержує 0,12 трудових, свинарник – 0,05, телятник – 0,03, коровник – 0,08» [16, с. 1]. Насправді колишні чеські колоністи працювали на державу майже безкоштовно, отримуючи мізерну оплату за важку селянську працю.

«Тогда денег нам не давали. Даром работали. Палочки писали только. Трудодни считали, сколько ты была на работе. Год проработали, а ничего не дали. Что делали? Пололи подсолнух, кукурузу, волочили, сеяли коровами, быками. И дояркой я была. Всю работу делала в колхозе, только председателем не была» (Е. Герцел, 1927 р. н., с. Новгородківка Мелітопольського р-ну Запорізької обл.) [1].

«Трудодни записывали. Сколько трудодней ты заработала, столько ты и получишь. Деньги не выдавали, а жить-то как-то надо было. Пошли в колхоз, выписали то, что необходимо было. А потом тебе посчитали то, что ты взяла в колхозе и что за год заработала. Изредка только могли кому-то какую-то часть денег отдать. Плата была очень маленькая, а стоило всё дорого» (А. Халупник, 1935 р. н., с. Новгородківка Мелітопольського р-ну Запорізької обл.) [1].

Паралельно з колективізацією радянська влада почала реалізовувати на селі політику розкуркулення – примусового позбавлення заможних і родин середнього достатку майнової власності. Відомо, що внаслідок зростання в СРСР хлібозаготівельних планів, пов'язаних зі збільшенням продажу зерна за кордон, з колгоспів степової України вилучили майже весь урожай 1931 року. Повна реалізація плану хлібозаготівель восени 1932 року спричинила виникнення в Чехограді голоду значних розмірів. Для посівної кампанії 1933 року «Прукопник» використав продовольчу позику, надану державою. Врожаєм, зібраним улітку, керівництво господарства, на жаль, не зуміло розпорядитися раціонально. У листопаді 1933 року місцева преса повідомляла про значні прорахунки в економічній діяльності сільгоспідприємства, зокрема у тваринництві, допущені через неувважність і недосвідченість управлінського персоналу. На сторінках часопису «Радянський степ» керівництво колгоспу виправдовувалося: «Тяглова сила та скотарські ферми не були забезпечені навіть грубими кормами. Коні ж, яких ми мали 200 голів, голодували. В МТФ [молочно-тваринницькій фермі. – М. К.] ми мали 420 голів рогатої худоби, з яких 30 загинуло. По СТФ [свинотоварній фермі. – М. К.] ми мали 220 голів свиней, приплоду тут не було жодного...» [12, с. 1].

У наступні десятиліття колективна форма роботи залишилася основним механізмом реалізації селянської праці в Чехограді. У 1957 році на основі «Прукопника» організували сільгоспідприємство «Україна», до складу якого, крім с. Новгородківка, увійшли села Полянівка, Степне, Мар'ївка, Золота Долина, Верховина, Високе, Малий Утлюг та Новоякимівка². Новий виробничий осе-

редок очолив колишній голова сільгоспартілі ім. Е. Тельмана в с. Долинське³ Павло Павлович Степаненко (керував колгоспом упродовж 1957–1977 рр.). Центральна садиба укрупненого виробничого об'єднання, його адміністративний центр, розміщувалася в с. Новгородківка – у найбільшому і найперспективнішому із сіл сільськогосподарського співтовариства. Відомо, що вже до початку 1960-х років колгосп «Україна» продемонстрував значне зростання сільськогосподарських показників. Так, за даними колгоспної багатотиражки «Зоря комунізму», у 1960 році поголів'я великої рогатої худоби у тваринництві колективного господарства становило 8083 голови, для яких створили 3 ферми (4 корівника і 2 телятника в кожній), оснащені автопоїлками, самогодівницями та апаратами механічного доїння (для їх підключення було пробито артезіанську свердловину і встановлено 2 водонапірні башти); облаштували пункт штучного осіменіння. У роботі застосовували комбінований метод утримання худоби: табірний – улітку і стійловий – узимку. Для повноцінного годування тварин у літніх таборах місцеві зоотехніки, спільно з агрономами, розробили систему висіву «зеленого конвеєра»: у травні – озиме жито, у червні–липні – суміш гороху з вівсом, упродовж серпня – багаторічні трави. Узимку худобу утримували на грубих кормах (соняшник і буряк). У колгоспі працювало 4 свиноферми на 7906 тварин із пропускною спроможністю 12 тис. голів на рік. Роботи організували за методом Я. Чижа – відомого свинаря зі Золочівського району Харківської області, розробника новаторської сільськогосподарської програми з відгодівлі свиней. У колгоспі працювали 2 вівчарні, де утримували 9008 голів овець. Грубошерстих овець м'ясного типу замінили на тонкорунне поголів'я. Середній настриг вовни становив 4,5 кг від однієї вівці; у день стригли 300–350 голів овець. Активні темпи розвитку набирало й кролівництво, а також відкрився пташник на 6 тис. голів птиці (загалом – 28 279 голів). Про зростання тваринницької діяльності в колгоспі «Україна» свідчила така статистика: до 1961 року в колективному господарстві побудували 12 додаткових корівників, 1 свинарник, 2 вівчарні та 4 пташника [25, с. 1–2].

Для фінансового заохочення тваринників колгоспне керівництво ввело додаткову натуральну оплату: дояркам – 40 % молока від отриманого надпланового надю, скотникам-пастухам, бригадирам комплексних бригад, завідувачеві фермою і зоотехніку – по 5 %. Пташникам за надпланову яйценосність курей виплачували 10 % трудовнів від загального заробітку, а за збереження курчат не нижче 90 % до 4-місячного віку нараховували 30 % трудовнів. Телятницям за утримання телят середньої вгодованості і відсутності падежу – 20 % трудовнів. Свинаркам і скотникам за відгодівлю свиней та великої рогатої худоби нараховували по 10 % трудовнів від зданого м'яса поза планом. Чабанам видавали кожне 5-те ягня, отримане поза планом, а також 10 % від загального збору вовни. Шовківникам за вирощування коконів встановлювали доплату, згідно із затвердженими урядовим нормам. Кролівникам за виконання плану вихідного поголів'я кролематок (і здачі державі) видавати премію 50 карбованців, які розподіляли між працівниками згідно вироблених трудовнів [28, с. 1].

Наголосимо, що в колгоспах у другій половині 1950-х років у СРСР розпочався поступовий перехід на грошову оплату праці. У зв'язку з необхідністю посиленого постачання державі продовольчих і промислових продуктів, постановою ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР від 15 квітня 1966 року «Про підвищення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвитку громадського виробництва» рекомендувала керівникам колгоспів замінити оплату праці у трудовнях гарантованою грошовою винагородою. Об'єктивна державна оцінка трудових витрат колгоспників не лише сприяла стрімкому збільшенню продуктивних сил виробничого осередку «Україна», а й підвищенню рівня життя його членів. Зокрема, до 1969 року в Новгородківці було прокладено понад 5 км асфальтованих тротуарів, споруджено Будинок культури на 480 місць, відкрито бібліотеку й філію дитячої музичної школи, відбудовано ясла-садок для 50 вихованців та комбінат побутового обслуговування [15, с. 3]. Для трудівників, які працювали більшу частину світлового дня в полі, організували триразове громадське харчування вартістю 10 копійок на день (сніданок і вечеря –

з двох страв, обід – з трьох); на робочих місцях налагодили торгівлю квасом та іншими безалкогольними напоями. Двічі на місяць кожне бригадне відділення відвідували працівники споживчої кооперації, які постачали, зокрема тваринникам, продовольчі та промислові товари першої необхідності (Мелітопольський р-н обслуговували 42 автомагазини) [3, с. 3]. У звітах секретаря колгоспного парткому В. Васютіна містяться цілком неупереджені коментарі щодо якості життя його односельців: «У селі діє водопровід. В кожній сім'ї є телевизор, холодильник, пральна машина. На зміну такому паливу, як дрова і солома, прийшов газ. 50 наших колгоспників мають власні автівки, багато мотоциклів і моторолерів... Дитячий садок працює цілодобово. Для підвезення дітей до школи колгосп виділив спеціальний автобус» [5, с. 3].

«Всё было прекрасно! Праздники всегда отмечали, были концерты. В день выборов в шесть часов утра уже духовой оркестр играет на пороге клуба. Доярки, свиначки идут управляться – заходят голосуют. Отработали. Переоделись. Идут в клуб. Танцы, концерты. Так прекрасно было!.. Каждый мог купить себе лотерею и что-то выиграть... Выиграл, допустим, поросёнка – бери и носи его. А как же ж нести его? Смеялись! А потом по-другому сделали: выиграл – вручали талон, потом по нему мог получить поросёнка или петуха. Может, и баран попадался. В основном с колхоза всё» (Н. Бравлік, 1938 р. н., м. Мелітополь Запорізької обл., родом із с. Новгородківка Мелітопольського р-ну Запорізької обл.) [1].

Серед передовиків виробництва (чехів за національністю), які працювали у тваринництві, були широко відомими на Мелітопольщині свинарки Г. Самек, П. Гондл (мала медаль «За трудову відзнаку»), М. Герцл, Л. Фіцек, доярки Н. Швігл, Н. Самек, Р. Балаш, Г. Ярош, П. Сершень, Р. Піркл [27, с. 1; 29, с. 2; 31, с. 2]. Про їхню роботу в провідному часопису Мелітопольського району «Серп і молот» писали: «Найкращих показників по виробництву і продажу м'яса добився колгосп «Україна» <...> При обов'язанні виробити 181 тону, вироблено 187,5 тон... Державний план продажу м'яса виконано на 221 %...» [24, с. 3]. Відомо, що до кінця 1967 року в колгоспно-

му стаді нараховували 6 тис. голів великої рогатої худоби (зокрема 3 тис. корів), 6 тис. овець та майже 3500 свиней. Колгосп продав державі 8 тис. т хліба, 3,4 т молока, 814 т м'яса, 410 тис. штук яєць та 200 ц вовни [32, с. 2].

Упродовж наступного десятиліття колективне господарство «Україна» нарощувало темпи господарювання: колгоспне стадо нараховувало 6200 голів великої рогатої худоби (2210 – дійні корови) [8, с. 3], місцеві вівчарі настригали 100–150 кг вовни на день. В уже згаданому часопису «Серп і молот» писали про передовиків-тваринників, більшість із яких становили чехи: «Комсомолец Йосип Сершень настриг у перший же день 152 кілограми вовни (норма 100 кг). Віктор Мазурик і Йосип Дворжак денне завдання виконали: перший – на 130, другий – на 102 відсотки. Добре працюють молоді стригалі Олександр Кучерявенко, Йосип Рибка, Володимир Рибка, Ярослав Кодитек» [11, с. 3].

На початку 1970-х років у Новгородківці побудували нові промислові об'єкти, адміністративні й житлові будинки. Зокрема, село отримало дошкільний заклад «Орлятко» на 140 місць, лазню і навіть двоповерховий сільський готель з рестораном [10, с. 1]. Потреба в останньому була зумовлена важливою причиною: «Україну» зарахували до числа найуспішніших багатогалузевих господарств «мільйонників», і набувати передового досвіду до Новгородківки приїжджали очільники сільськогосподарських підприємств із різних областей СРСР. Встановлено, що лише 1971 року Новгородківку відвідала група випускників Вищої партійної школи при ЦК КПРС (Москва), керівний склад колгоспів «Росія» (А. Морщинін і В. Лисов, Ставропольський край), «Естонія» (Т.-Е. Марранд, ЕРСР), «Радянська Білорусія» (Т. Расюк і М. Логайський, БРСР) [7, с. 3].

«При Степаненко строили много. Сколько миллионов ушло! А сейчас и места не сохранилось, где стоял комплекс животноводческий... В Поляновке он был. Всё разобрали, нет ничего... Семь тысяч овец стадо было. А поросят? А коров? Вон коровников сколько стоит! Штук пять или шесть!.. Сколько я поездил! Я работал хорошо! В Железноводске отдыхал, в Друскининкае был, в Харько-

ве раза три или четыре – Березовские минеральные воды. Был я на Западной Украине – в Моршине и в Трускавце. Это всё отдых. Кроме того, я каждый год отдыхал в Доме колхозника в Алуште. Там был специально построенный санаторий для селян. [Колхоз построил?] Да. Специально для рабочих. Я там каждый год отдыхал. С женой! Теперь там уже, наверно, ничего нет. Дармеды забрали. Частное сейчас всё везде. Шо сейчас сделали? Сделали бедноту и богатых» (Е. Шпліхал, 1929 р. н., с. Новгородківка Мелітопольського р-ну Запорізької обл.) [1].

У 1979 році колгосп «Україна» розукрупнили. Села Полянівка, Золота Долина, Мар'ївка ввійшли до складу окремого колективного господарства. Місце очільника реформованого сільгоспідприємства «мільйонника», уперше після 1930-х років, посів чех Володимир Балаш. Після скорочення виробничих потужностей економічні показники «України» різко погіршилися, зокрема знизилася продуктивність у тваринницькій галузі, і вже до кінця 1982 року колгосп став збитковим [2, с. 3]. Однак, після переходу в 1983 році на цехову структуру управління виробництвом (що дозволило за рахунок скорочення управлінського апарату зменшити витрати на його утримання) і впровадження бригадного (колективного) підряду, економічні показники «України» значно покращилися.

З початком економічної і політичної реформи 1987 року, «перебудови» М. Горбачова ⁴, у колгоспі «Україна» запровадили нові форми господарювання – госпрозрахунок і роботу за кінцевим результатом; проведено роботу з активізації сімейного підряду (це така форма роботи, коли адміністрація колгоспу укладала договір на виконання сільськогосподарських робіт з колективом, який становили члени однієї родини). «Серп і молот» описував процес модернізації колективного господарства «Україна» так: «Організували обхід садіб селян. З'ясували і записали, хто і що хоче тримати... Почали видавати бажаним безкоштовно нетелей... Протягом трьох років господар виплачує за нетеля молоко по визначених цінах, за що додатково одержує корми. Весь приплід, який господар одержує від корови, безкоштовно переходить у його власність. Не-

мало знайшлося бажаних взяти на вигодівлю бичків... За кожен кілограм їхньої ваги колгосп виплачує по два карбованці. Крім того, виділяє соломку, силос, зерно, овочі. Господарство допомагає зорати і засіяти город. Сільська рада домовилася з міжгосподарським об'єднанням по птахівництву про те, що для заохочення кращих здавальників м'яса буде виділено 12 000 каченят. Така робота дала непогані результати. Лише в минулому році жителі нашої сільради придбали і відгодували 49 нетелей, 366 бичків, 1760 поросят, 478 овець, майже 25 000 голів птиці. Завдяки «домашнім» фермам заготовлено 350 тон м'яса і майже 100 тон молока» [9, с. 1].

На жаль, радикальні реформи, запроваджені в Україні після проголошення її незалежності в 1991 році, спровокували кризу в сільському господарстві с. Новгородківка, оскільки колективна форма господарювання була розформована, а новий прошарок земельних власників – фермерів – не міг забезпечити попередній рівень розвитку економіки. У Новгородківці виникло дві агрофірми: «Дари України» і «Україна». Одним з напрямків діяльності останньої стало розведення свиней і поросят, що певною мірою забезпечило місцевих тваринників робочими місцями. У приватному господарюванні чехів залишилося утримання великої рогатої худоби (1–2 корови в господарстві), свиней та свійської птиці. Кожна вулиця формувала власне стадо, яке господарі пасли по черзі.

Отже, тваринницька діяльність чеських колоністів та їхніх нащадків (з переселенням у Мелітопольський край до кінця ХХ ст.) становила основу господарювання. На рубежі ХІХ–ХХ ст. до тваринницьких практик колоністів належали скотарство, розведення коней, вівчарство, свинарство та птахівництво. До прогресивних методів реалізації тваринницької діяльності колоністів, які певною мірою вплинули на рівень розвитку тваринництва в Мелітопольському регіоні, варто віднести: поширення в господарствах переселенців покращених порід великої рогатої худоби та овець; звернення до повітових ветлікарень з метою отримання кваліфікованої медичної допомоги та інформації про дбайливий догляд за тваринами тощо.

Із впровадженням системи НЕПу в 1920-х роках у Чехограді організували два великих сільськогосподарських товариства, які займалися розведенням свиней та корів. На початку 1930-х років, з активізацією процесу організації колгоспів, були допущені значні прорахунки в економічній діяльності новоутвореного колективного господарства, що призвело до істотного зменшення тварин на сільськогосподарських фермах у Чехограді. З кінця 1950-х років, коли с. Новгородківка (колишній Чехоград) стало основою для нового сільськогосподарського об'єднання – колгоспу «Україна», сфера тваринницької діяльності селян (чехів і українців) значно розширилася і до кінця 1970-х років здобула найвищих сільськогосподарських досягнень, у тому числі й у тваринництві. Після введення економічних реформ 1980-х років, тваринницька діяльність чехів стала розвиватися в межах нових форм господарювання – бригадного (колективного), а згодом і сімейного підряду. Корінні зміни, що відбулися в сільському господарстві на початку 1990-х років, – заміна колективної форми господарювання на

приватну, – на жаль, не лише не змогли забезпечити рівень економічних показників попередніх років, а й призвели до повного зникнення деяких форм тваринництва, а саме: вівчарства, кролівництва та шовківництва.

Примітки

¹ У Чехограді, у перші десятиліття його існування, одну з вулиць назвали Мазаєвською, через її сполучення з дорогою, яка вела до маєтку Мазаєвих (тепер – с. Нововасилівка Приазовського р-ну Запорізької обл.).

² Полянівка (до 1945 р. – Ейгенфельд), Степне (до 1958 р. – Ворошилівка), Мар'ївка (до 1945 р. – Марієнфельд), Золота Долина (до 1945 р. – Кайзерталь), Верховина (до 1945 р. – Олександрфельд), Високе (до 1929 р. – х. Гохфельд), Малий Утлюг, Новоякимівка (обидва засновані 1929 р.) – села Мелітопольського району Запорізької області.

³ Долинське (до 1945 р. – Юганнесруе) – село Мелітопольського району Запорізької області.

⁴ Михайло Горбачов – радянський державний і політичний діяч, останній Генеральний секретар ЦК КПРС. Перший і єдиний президент СРСР.

Джерела та література

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Ф. 57. Од. зб. 14. 221 арк.
2. Балаш В. Підказано життям. *Серп і молот*. 1986. 28 берез.
3. Васютін В. Визначаємо головне. *Серп і молот*. 1969. 21 трав.
4. Васютін В. Кроки сажени. *Серп і молот*. 1965. 1 січ.
5. Васютін В. Спаяні міцною дружбою. *Серп і молот*. 1971. 21 квіт.
6. Волкова С. Чехи на півдні України (друга половина XIX – перша третина XX століття). Сімферополь : Антіква, 2006. 160 с.
7. Гапонов М. Зустріч на українській землі. *Серп і молот*. 1972. 27 груд.
8. Гондл В. Квітне колгосп «Україна». *Серп і молот*. 1977. 25 груд.
9. Гондл В. Пора вже зрозуміти. *Серп і молот*. 1989. 24 січ.
10. Гришко В. Новгородківка будується. *Серп і молот*. 1971. 13 квіт.
11. Дворжак І. Йде золоте руно. *Серп і молот*. 1975. 18 черв.
12. До тов. Сталіна наш – колгоспників артілі «Прукопник» – лист. *Радянський степ*. 1933. 14 груд.
13. Зезуля А. Улучшая животноводство, укрепляем свое хозяйство. *Думка*. 1925. 21 берез.
14. Зыков В. Чехоградское скотоводческое товарищество. *Думка*. 1925. 3 квіт.
15. Медведовський М. В Мелітополь за досвідом. *Серп і молот*. 1969. 4 квіт.
16. Ново-Миколаївка – Чехоград. *Радянський степ*. 1931. 28 черв.
17. Памятная книжка Таврической губернии / сост. стат. бюро губ. земства под ред. К. А. Вернера. Симферополь : Тип. газ. «Крым», 1889. 675 с.
18. Постановления Мелітопольского уездного земского собрания 37-й очередной сессии созыва 18–21 сентября 1902 г. Мелітополь : Тип. Лифшица, 1903. 582 с.
19. Постановления Мелітопольского уездного земского собрания 38-й очередной сессии созыва 24–28 сентября 1903 г. и чрезвычайной сессии 29 мая 1903 г. Мелітополь : Тип. Лифшица, 1903. 508 с.

20. Постановления Мелитопольского очередного уездного земского собрания 41-й очередной сессии созыва 9–13 ноября 1906 г. и чрезвычайного уездного земского собрания созыва 24 июня 1906 г. Мелитополь : Тип. Лифшица, 1906. 588 с.
21. Постановления Мелитопольского уездного земского собрания 42-й очередной сессии созыва 9–12 октября 1907 г. Мелитополь : Тип. Лифшица, 1908. 492 с.
22. Постановления Мелитопольского уездного земского собрания 44-й очередной сессии созыва 24–29 сентября 1909 г. Мелитополь : Тип. Лифшица, 1910. 675 с.
23. Постановления Мелитопольского уездного земского собрания 46-й очередной сессии созыва 26 сентября – 3 октября 1911 г. : [в 2 ч.]. Мелитополь : Тип. Лифшица : 1912. Ч. 1. 877 с. Ч. 2. 141 с.
24. Про підсумки роботи тваринників за I квартал. *Серп і молот*. 1965. 24 квіт.
25. Социальное обязательство на 1961 год и мероприятия по их выполнению. *Заря коммунизма*. 1961. 4 марта.
26. Статистический справочник Таврической губернии : в 2 ч. / сост. Ф. Н. Андриевский, под ред. М. Е. Бененсона. Симферополь : Стат. бюро Тавр. губ. земства, 1915. Ч. 1 : Статистический очерк Таврической губернии. 336 с.
27. Степаненко П. Достроково! *Серп і молот*. 1965. 30 січ.
28. Степаненко П. Наши резервы. *Заря коммунизма*. 1960. 14 февр.
29. Степаненко П. Полина Степанівна. *Серп і молот*. 1968. 5 берез.
30. Тимофеев В. Радость была недолгой. *Мелитопольские ведомости*. 1993. 24 апр.
31. Цифры і факти. *Серп і молот*. 1965. 29 жовт.
32. Шуляк О. Від лєнінської мрії. *Серп і молот*. 1967. 14 квіт.

References

1. Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings of M. Rylskyi IASFE, fund 57, unit of issue 14, folios 221 [in Ukrainian].
2. BALASH, V. It is Prompted by the Life. *Hammer and Sickle*, 1986, March 28 [in Ukrainian].
3. VASIUTIN, V. We Determine the Main Facts. *Hammer and Sickle*, 1969. May 21 [in Ukrainian].
4. VASIUTIN, V. The Sagene Steps. *Hammer and Sickle*, 1965, January 1 [in Ukrainian].
5. VASIUTIN, V. We are United with a Strong Friendship. *Hammer and Sickle*, 1971, April 21 [in Ukrainian].
6. VOLKOVA, Svitlana. *Czechs on the South of Ukraine (the Second Half of the 19th – the First Third of the 20th Century)*. Simferopol: AntikvA, 2006, 160 pp. [in Ukrainian].
7. HAPONOV, M. Meeting on the Ukrainian Land. *Hammer and Sickle*, 1972, December 27 [in Ukrainian].
8. HONDL, V. Collective Farm ‘Ukrayina’ is Flourishing. *Hammer and Sickle*, 1977, December 25 [in Ukrainian].
9. HONDL, V. It’s Time to Understand Already. *Hammer and Sickle*, 1989, January 24 [in Ukrainian].
10. HRYSHKO, V. Novhorodkivka is Built. *Hammer and Sickle*, 1971 [in Ukrainian].
11. DVORZHAK, I. Gold Wool is Used. *Hammer and Sickle*, 1975, June 18 [in Ukrainian].
12. ANON. Our Letter of the Members of a Collective Farm ‘Prukopnyk’ to the Comrade Stalin. *Soviet Steppe*, 1933, December 14 [in Ukrainian].
13. ZEZULYA, A. We Strengthen Our Farm Improving the Animal Husbandry. *Thought*, 1925, March 21 [in Russian].
14. ZYKOV, V. Chekhohrad Association of Animal Husbandry. *Thought*, 1925, April 3 [in Russian].
15. MEDVEDOVSKYI, M. To Melitopol for the Experience. *Hammer and Sickle*, 1969, April 4 [in Ukrainian].
16. ANON. Novo-Mykolayivka – Chekhohrad, *Soviet Steppe*, 1931, June 28 [in Ukrainian].
17. VERNER, Konstantin, compiler. *Memorable Book of Tavrida Province*. Simferopol: Tip. gaz. ‘Krym’, 1889, 675 pp. [in Russian].
18. ANON. *Resolutions of Melitopol District Zemstvo Assembly of the 37th Regular Session of the Convocation of September 18–21, 1902*. Melitopol: Tip. Lifshytsa, 1903, 582 pp. [in Russian].
19. ANON. *Resolutions of Melitopol District Zemstvo Assembly of the 38th Regular Session of the Convocation of September 24–28, 1903 and Special Session of May 29, 1903*. Melitopol: Tip. Lifshytsa, 1903, 508 pp. [in Russian].

20. ANON. *Resolutions of Melitopol Regular District Zemstvo Assembly of the 41st Regular Session of the Convocation of November 9–13, 1906 and Special District Zemstvo Assembly of the Convocation of June 24, 1906*. Melitopol: Tip. Lifshytsa, 1906, 588 pp. [in Russian].
21. ANON. *Resolutions of Melitopol District Zemstvo Assembly of the 42nd Regular Session of the Convocation of October 9–12, 1907*. Melitopol: Tip. Lifshytsa, 1908, 492 pp. [in Russian].
22. ANON. *Resolutions of Melitopol District Zemstvo Assembly of the 44th Regular Session of the Convocation of September 24–29, 1909*. Melitopol: Tip. Lifshytsa, 1910, 675 pp. [in Russian].
23. ANON. *Resolutions of Melitopol District Zemstvo Assembly of the 46th Regular Session of the Convocation of September 26 – October 3, 1911*. Melitopol: Tip. Lifshytsa, 1912, 877, 141 pp. [in Russian].
24. ANON. On the Results of the Livestock Breeders Work in the First Quarter. *Hammer and Sickle*, 1965, April 24 [in Ukrainian].
25. ANON. Social Obligations for 1961 and the Actions for their Realizations. *Outset of the Communism*, 1961, March 4 [in Russian].
26. ANDRIEVSKII, Frants, compiler, Mikhail BENENSON, editor. *Statistical Reference Book of Tavrida Province: In Two Parts*. Simferopol: Stat. biuro Tavr. gub. zemstva, 1915, part 1: Statistical Outline of Tavrida Province, 336 pp. [in Russian].
27. STEPANENKO, P. Prematurely! *Hammer and Sickle*, 1965, January 30 [in Ukrainian].
28. STEPANENKO, P. Our Reserves. *Outset of the Communism*, 1960, February 14 [in Russian].
29. STEPANENKO, P. Polina Stepanivna. *Hammer and Sickle*, 1968, March 5 [in Ukrainian].
30. TIMOFEEV, V. Gladness was Short One. *Melitopol Proceedings*, 1993, April 24 [in Russian].
31. ANON. Figures and Facts. *Hammer and Sickle*, 1965, October 29 [in Ukrainian].
32. SHULIAK, O. From the Lenin Dream. *Hammer and Sickle*, 1967, April 14 [in Ukrainian].

SUMMARY

Animal husbandry has always been the basis of peasant farming, as livestock products (meat, milk, wool, and leather) were much easier and faster to obtain than, for example, grain crops. The purpose of this scientific research was to study the nature of livestock farming activities of the Melitopolshchyna Czechs, who appeared in the area in 1869 and established the resettlement colony of Chekhohrad (after 1946 – the village of Novhorodkivka). It is found that at the turn of the XIXth–XXth centuries, the colonists' animal husbandry practices included cattle breeding, horse breeding, sheep breeding, pig breeding, and poultry farming. With the introduction of the NEP system in the 1920s, two large agricultural societies were organized in Chekhohrad to breed pigs and cows. In the early 1930s, with the intensification of the process of organizing collective farms, significant miscalculations were made in the economic activity of the newly formed Czech collective farm, which has led to a vital reduction in animals on agricultural farms in Chekhohrad. Since the late 1950s, when the village of Novhorodkivka became the basis for a new agricultural association, the collective farm *Ukraine*, the scope of animal husbandry of peasants (Czechs along with Ukrainians) has expanded significantly and by the late 1970s has reached the highest agricultural achievements, including in livestock farming activity. Upon the introduction of new economic reforms in the 1980s, the Czech animal husbandry began developing within the framework of new forms of management: team (collective) contracts at first and family contracts later. Drastic changes that took place in agriculture in the early 1990s – the replacement of the collective form of management by the private one, unfortunately, not only failed to ensure a level of economic indicators of previous years, but also led to the complete disappearance of certain forms of animal husbandry, such as sheep breeding, rabbit breeding, and silkworm breeding.

Keywords: Czech settlers, animal husbandry, peasant farming, Melitopolshchyna.